

Stanisławas Moniuszko, Wiktoras Każyńskis ir lietuvių liaudies dainų perdirbimai

Vida Bakutyte

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, 08105 Vilnius

El. paštas v.bakutyte@gmail.com

Straipsnio objektas – dviejų žinomų XIX a. viduryje Vilniuje gyvenusių ir kūrusių muzikų, Stanisławo Moniuszko (1819–1872) ir Wiktoro Każyńskio (1812–1867), tikslingai pasirinktų biografinių faktų bei dokumentų analizė, leidžianti peržiūrėti jų kūrybinio palikimo duomenis bei nustatyti, kuriam iš jų priklauso rankraštis, įvardytas „Medžiaga tolesniam lietuvių liaudies dainų perdirbimui“ (*Materiały dalsze do obrabiania pieśni ludu litewskiego*). Dokumentas, kurio pavadinimas ir turinys suponuoja reikšmingą kompozitorių vykdytą veiklą – lietuvių liaudies dainų rinkimą, yra svarbus atskiro kūrėjo biografijos faktas bei įdėmesnio žvilgsnio vertas Lietuvos muzikos istorijos tyrimų objektas. Publikacijos tikslas – verifikuoti istoriografijoje įsitvirtinusių galimai klaidingą teiginį apie rankraščio autorystę, priskiriant jį Moniuszkai. Straipsnyje pateiktos naujos išvalgos bei išvada, teigianti, kad minimo rankraščio autorius yra Każyńskis, papildo ir koreguoja žinias apie šių vilniečių kompozitorių kūrybines biografijas, liudija kūrėjų dėmesį savo krašto muzikiniam folklorui.

RAKTŽODŽIAI: Wiktoras Każyńskis, Stanisławas Moniuszko, XIX a., Lietuva, Vilnius, Lietuvos muzikos istorija

XIX a. viduryje Lietuvos kultūrinio ir muzikinio gyvenimo centre Vilniuje profesionalumo požiūriu išsiskyrė dviejų muzikų – Stanisławo Moniuszko (1819–1872) ir Wiktoro Każyńskio (1812–1867) – veikla: ir vieno, ir kito kūrybinės biografijos svarbios Lietuvos bei Lenkijos muzikos istorijai. Pakanka prisiminti abiejų kompozitorių pažinoto rašytojo ir istoriko Józefo Ignacy’o Kraszewskio pasisakymą, 1855 m. išspausdintą *Gazeta Warszawska* („Varšuvos laikraštis“), apie tai, kad „Każyńskis yra mūsų pasididžiavimas, to paties dydžio ir stiprumo žvaigždė kaip Moniuszko“ (*jest chlubą naszą, jedną gwiazdą tej wielkości i siły co Moniuszko*)¹.

Galbūt dėl to, kad abu muzikai gyveno tuo pačiu laikotarpiu, turėjo daug bendrų pažįstamų asmenų, kūrė nemažai to paties žanro kūrinių bei domėjosi Lietuvos istorija ir liaudies dainomis, istoriografijoje, skirtoje šiems dviem bendraamžiams, neišvengta faktinių netikslumų, tarp jų ir rankraštinio dokumento, įvardyto kaip „Medžiaga tolesniam lietuvių liaudies dainų perdirbimui“ (*Materiały dalsze do obrabiania pieśni ludu litewskiego*), autorystė: iki šiol ji priskiriama Moniuszkai, o pavadinimo autoriumi laikomas kultūros ir mokslo veikėjas, leidėjas Adamas Honory Kirkoras (1818–1886). Dokumentas, kurio ne tik pavadinimas, bet ir turinys suponuoja reikšmingą kompozitorių vykdytą veiklą – lietuvių liaudies dainų rinkimą, yra svarbus atskiro kūrėjo

1 [Kraszewski J. I.] 1855: 1.

biografijos faktas bei įdėmesnio žvilgsnio vertas Lietuvos muzikos istorijos tyrimų objektas. Naujai pažvelgus į tikslingai atrinktus dviejų muzikų biografinius duomenis, kūrybą, korespondenciją ir kitą dokumentiką, atsiranda galimybė šiuos netikslumus taisyti. Šiandien pakanka argumentų, patvirtinančių spėjimą, kad minimo rankraščio ir jo įvardijimo autorius yra Kažyńskis.

Verta pažymėti, kad tai ne vienintelis atvejis, kai šių kompozitorių biografijų faktai buvo painiojami arba klaidingai interpretuojami. Pakanka prisiminti diskusiją, kilusią vienu ir tuo pačiu metu pasirodžius dviem dainoms – Moniuszko „Kazokui“ ir Kažyńskio „Dumkai“. Studijavęs įvairių tautų muzikinį folklorą Kažyńskis, panaudojęs ukrainiečių folklorinę medžiagą, parašė „Dumką, ukrainiečių dainą“ fortepijonui, kuri buvo išspausdinta Sankt Peterburge 1849 metais. Tais pačiais metais šią fortepijoninę pjesę kompozitorius aranžavo orkestrui ir atliko su savo vadovaujamu Sankt Peterburgo Aleksandros teatro orkestru. Tomis pačiomis dienomis Vilniuje Moniuszko išleido savo dainą su fortepijono akompanimentu „Kazokas“, kuriai būdinga ta pati tematinė medžiaga, kaip ir Kažyńskio „Dumkai“, ir kurią, pritaikytą fortepijonui, taip pat Sankt Peterburge paskelbė pianistas ir pedagogas Antonis Abramowiczius. Vienu metu pasirodę kūriniai dėl jų intonacinio panašumo sukėlė trumpalaikes diskusijas: svarstyta, kuris kūrinys sukurtas pirmiau, nepagrįstai užsiminta net dėl galimo plagiato. Iš tikrųjų kai kuriems amžininkams panašios mintys kilo tik dėl to, kad abu kompozitoriai šiems kūriniams panaudojo tą pačią ukrainiečių liaudies dainą.

Vėlesniuose rašiniuose apie šiuos muzikus pasitaikančios klaidos galėjo atsirasti ir dėl nevienodo šių menininkų biografijų ištirtumo. Kur kas daugiau muzikologinių darbų buvo (ir yra) skiriama Moniuszko asmenybei ir kūrybai. Kur kas mažiau dėmesio sulaukė kito taip pat ryškaus muzikinio gyvenimo Vilniuje dalyvio, septyneriais metais vyresnio Kažyńskio biografija. Jo kūrybinį palikimą sudaro įvairių žanrų kūriniai: kelios dešimtys teatrinės muzikos opusų (vienaveiksmės operos, baletai, dramos spektaklių muzika), vokaliniai bei vokaliniai-instrumentiniai kūriniai, simfoninės kompozicijos, įvairių instrumentinių žanrų pavyzdžiai, literatūriniai darbai bei muzikos publicistika. Pažymėtina ir tai, kad jis buvo ne tik kompozitorius, bet ir dirigentas, koncertuojantis smuikininkas bei tarptautinį pripažinimą pelnęs pianistas virtuozas.

Mažesnei tyrimų, skirtų Kažyńskio biografijai ir kūrybai, apimčiai galėjo turėti reikšmės tai, kad po trisdešimties metų, praleistų Lietuvoje (1812–1842), dvidešimt penkerius (nuo 1842 m. iki mirties) muzikas gyveno Rusijos imperijos sostinėje Sankt Peterburge: nesant itin gausios sklaidos priemonių įvairovės, oficialioji Vilniaus ir Sankt Peterburgo kultūros informacinė komunikacija XIX a. tarpusukiliminiu laikotarpiu nepasižymėjo nuoseklumu, vėliau ši aplinkybė lėmė išlikusių šaltinių pabirumą ir ribotą jų pasiekiamumą Rusijos archyvuose².

2 Plačiau žr. Bakutyte 1998: 28–36; Bakutyte 2000: 12–20; Bakutyte 2001: 33–41.

Išties, šių dviejų garsių vilniečių gyvenimas ir veikla turėjo sąlyčio taškų, tačiau jų nebuvo tiek daug, kaip, manytume, galėjo būti. Kai Moniuszko susiejo savo gyvenimą su Vilniumi (1836, 1839–1858), čia jau ne vienerius metus sėkmingai ir aktyviai darbavosi Każyński. Šiame mieste gimęs ir augęs kompozitorius, dirigentas, pianistas ir smuikininkas jau buvo sulaukęs pripažinimo kaip neeilinė asmenybė, pastebimai skatinusi muzikinį miesto sąjūdį. Nuo 1830 m. jis savo veiklą siejo su miesto scena: kūrė spektaklių muziką, griežė pirmuoju smuiku Vilniaus miesto teatro orkestre, su juo nuo 1836 m. dirigavo operas, kai trupei vadovavo vokiečių dainininkas Carlas Vilhelmas von Schmidkoffas, ženkliai pagerinęs operinio repertuaro kokybę. Kaip žinoma, vėliau šio teatro operų dirigentu dirbo Moniuszko. Iki 1840 m. Każyński dar ir vargonavo Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje; jam išvykus, prie tų pačių vargonų, dažniausiai šventinėmis dienomis, sėsdavo ir Moniuszko.

Verta paminėti, kad dar Każyńskiui gyvenant Lietuvoje, amžininkai labai gerai vertino jo indėlį į Vilniaus muzikinį gyvenimą. Šio miesto kultūros temomis pasisakėdavęs apžvalgininkas Stanisławas Lachowiczius Sankt Peterburge lenkų kalba leistame *Tygodnik Petersburski* („Peterburgo savaitraštis“) 1840 m. rašė: „Mūsų kompozitorius neabejotinai reprezentuoja Wiktoras Każyński. Jaunas, nuo mažens susipažinęs su scenine muzika, turintis įgimtą muziko sielą ir gilius jausmus <...>. Nesunku įsivaizduoti, kokio tobulumo jis, kaip kompozitorius, pasiektų, jei būtų tam palankios aplinkybės, jei jo talento nevaržytų kuklios teatro galimybės ir pernelyg silpnas orkestras. Bet ir su juo p. Każyński dažnai stebuklus demonstruoja. <...> Nuostabiai muzikali klausia ir mažiausios klaidelės pajutimas, ypatinga jėga, vedanti paskui save orkestro muzikantus – visa tai daro jį nepalankiamą sunkiame dirigento mene. Drąsiai galime teigti, kad p. Każyński galėtų diriguoti net Peterburgo Didžiosios operos orkestrui, tinkamai pakeisdamas p. Kawos³. <...> Kaip kompozitorius jis pasižymi tuo, kad savo kompozicijose remiasi krašto motyvais. P. Każyński savo kūriniais gali išreikšti mus taip, kaip Rossinis – italus, Spohras ar Meyerbeeris – vokiečius, Auberis – prancūzus, Glinka – rusus <...>. Karštai trokštame, kad p. Każyński padovanotų mums didelės apimties kūrinį, pavyzdžiui, operą *seria*“³.

Bendros Każyńskio ir Moniuszkos veiklos liudijimų išlikę nedaug. Keli jų susiję su Każyńskio iniciatyvomis koncertinio gyvenimo srityje. Štai 1842 m. gegužės mėnesį Didžiosios savaitės metu buvo surengta dešimt muzikos vakarų. Juos organizavo Każyński ir naujai įkurta Muzikos draugija, be jo ir Moniuszkos, vienijusi dar ir kitus vilniečius muzikus – Ludwiką Nowickį, Łyko ir jo sūnus smuikininką Marcelį bei violončelininką Julianą. Netrukus Każyńskiui išvykus į Sankt Peterburgą, jo ir Moniuszkos drauge koncertuota ir šiame mieste. Kaip žinoma, Moniuszkai, skirtingai nei Każyńskiui, nepavyko įsitvirtinti Rusijos imperijos sostinėje, nors žinia apie jo kūrybą sėkmingai pasklido ir jo kūriniai sulaukė gerų rusų muzikos kritikų ir kompozitorių įvertinimų.

3 Lachowicz 1841: 3300.

Moniuszko ir Każyńskis turėjo daug bendrų pažįstamų ir kolegų. Nemaža dainų abu muzikai sukūrė pagal Władysławo Syrokomlos (tikr. Ludwik Kondratowicz, 1823–1862) eiles. Be kitų opusų, pagal šio poeto libretą Moniuszko buvo sumanęs rašyti ir operą „Margiris“. Syrokomla vertino bendrystę su abiem. Jiems populiarusis Vilniaus poetas skyrė eiliuotas dedikacijas: 1849 m. – Moniuszkos vardadieniui (*W imionniku Stanisława Moniuszki*)⁴, 1854 m. – Każyńskiui jo rengiamo (baigtas leisti 1855 m.) „Lenkų dainyno“ proga (*Do Wiktora Każyńskiego z powodu jego „Śpiewnika“*)⁵. Pastarojoje poetas rašė:

*Graj, dudarzu, graj!
Więcej piosnek daj!
Niech się wslucha w twoją pieśnię,
Niech litewska dusza wskrześnie
I polubi kraj!...*

*Graj, dudarzu nasz!
Dziewkom nutę wskaż,
Niech się w chłopcach duch odzowie,
Niech zapłaczą staruszkowie
I wyjaśnią twarz.*

*Graj, dudarzu, piej!
W głębi naszych kniej,
W głębi serc – pod naszą strzechą
Znajdziesz, grajku, znajdziesz echo
Dla piosenki twej!
1854. Wilno ⁶*

4 Syrokomla: 1908: 57.

5 Ten pat: 81.

6 *Grok, dūdoriau, grok!
Dar daugiau dainelių!
Tę išgirsta tavo dainą,
Tę lietuviška dvasia atgimsta
Ir pamilsta šalį!*

*Grok, dūdoriau mūs!
Panoms natą duok,
Tę vaikinams dvasia atgimsta,
Tę senoliai pravirksta
Ir veidai nušvinta.*

*Grok, dūdoriau, giedok!
Mūs girių tankmėj,
Mūs širdžių gelmėj – mūs gimtuos namuos
Rasi ir išgirsi aidą, muzikante,
Savo dainoms!*

1854. Vilnius

(Pažodinis vertimas straipsnio autorės.)

Prie aplinkybių, lėmusių painiavą dėl kai kurių biografinių faktų ir rankraščių autorystės, galėjo prisidėti ir tai, kad, išvykę iš Lietuvos, ir Moniuszko, ir Każyńskis nenutraukė ryšių su juo likusiais kūrėjais ir kitais kultūrininkais, nuolat su jais susirašinėjo. Vienas jų adresatų buvo Kirkoras. Artimai su juo bičiuliavęsis Każyńskis laiškuose kolegai aptarinėjo Lietuvos kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo aktualijas bei savo kūrybinius sumanymus, tarėsi dėl problemų, išskylančių rengiant jo „Dainyno“ leidybą Sankt Peterburge – ja rūpinosi Kirkoras. Šiuo konkrečiu atveju svarbu pabrėžti, kad tuo pat metu, kai Sankt Peterburge buvo publikuotas Każyńskio dainų rinkinys „Lenkų dainynas“, Vilniuje buvo leidžiami Moniuszko „Namų dainyno“ sąsiuviniai. Būtent Kirkorui buvo adresuotas ir vienas laišku, istoriografijoje žinomas kaip rankraštis (greičiausiai tai juodraštinis laiško variantas, rašytas ant natų popieriaus), pavadintas „Medžiaga lietuvių liaudies dainų perdirbimui“ (*Materiały dalsze do obrabiania pieśni ludu litewskiego*), ir po jo mirties priskirtas Moniuszkai. Adresatą (Kirkorą) rodo ne tik kreipinys „Adamai“, bet ir laiško turinys. Dokumentą kaip Moniuszko laišką publikavo žinomas Moniuszko biografas Witoldas Rudzińskis jo sudarytoje knygoje, skirtoje šio kompozitoriaus korespondencijai⁷.

Rankraščio „Medžiaga lietuvių liaudies dainų perdirbimui“ (toliau – „Medžiaga...“) autorystės nustatymas yra svarbus Lietuvos muzikos istorijos tyrimams. Užrašas ant dokumento (tokiu jis fiksuojamas istoriografijoje) ir jo turinys traktuotini kaip nuoroda į reikšmingą veiklą – lietuvių liaudies dainų rinkimą, turint tikslą panaudoti jas savo kūryboje. Taip įvardytą rankraštį galima laikyti dar vienu šio svarbaus XIX a. Lietuvos muzikinio gyvenimo reiškinio patvirtinimu: tokią veiklą fiksuojantis faktas yra reikšmingas Lietuvoje kūrusių kompozitorių biografijoms. Įvertinus tai, kad XIX a. lietuviška galėjo būti laikoma ir lenkų bei baltarusių folklorui artima daina, šiuo atveju svarbiau yra konstatuoti, kad vietiniai kompozitoriai, ne tik Moniuszko, bet ir Każyńskis, domėjosi savo krašto muzikine tautosaka ir naudojo ją profesionalioje kūryboje. Todėl tikslinga detaliau panagrinėti šio lietuvių kalba neskelbto rankraščio tekstą, išanalizuoti aplinkybes, dėl kurių galėjo atsirasti klaidos identifikuojant dokumentą ir komentuojant jo turinį (1 priedas, p. 1–4):

[be datos ir vietos]

„Įsivaizduok, brangus Adamai, kokia nuoširdi, neįkainojama toji Maryška (Klewszczyńskių tarnaitė), kurią ne veltui taip mėgai. Ji, išgirdusi mane kalbant apie tai, kad man reikia liaudies dainų, padainavo kelias, kurias aš tiksliai užrašiau su žodžiais [ir natomis]. Suprantama, Ludwikas turi perdirbti, patobulinti žodžius, bet, Pone, jau yra riešutas! Yra iš ko plėtoti ir gražinti, keisti *

(* tačiau perdirbant žodžius, manau, daug keisti, t. y. nutolti nuo pradinės, originalios minties, negalima, nes tą dainą moka absoliučiai visi).

Nors, pavyzdžiui, ši daina yra tokia paprasta ir jausminga, kad nedaug perdirbimo ir pakeitimų reikėtų [jos] muzikoje. Spręsk pats (1 priedas, p. 2; natų pavyzdys ir dainos žodžiai).

7 Moniuszko 1969: 128–130.

Na ką, Broli? tikra liaudies daina, kurią dainuoja lietuvių valstietė, ne [šiai] muzikėlė, o galima manyti, kad originalas **

(** kad būtume tikri, galima būtų ją padainuoti Jūsų valstiečiams kaime, ar jie mokėtų tą dainą ir ar taip dainuotų, *хотя приблизительно*⁸).

Laukiu tos dainos nekantriai, Ludwiko perdirtos. Patarkite man, ar turėčiau tą melodiją tiesiog perrašyti tokią, kokia yra, negražindamas ir nieko nepridėdamas? Gal galima būtų ją įdėti ir į pirmą „Dainyno“ sąsiuvinį? (Siunčiu Tau jau parengtą „Dainynui“, tik pažiūrėk, ar ko [dar] reikia.)

O štai antra. Bet tai tik trumputis gabalėlis, ne ištisas. Taip dainuoja valstiečiai Vilniaus apskrityje baigiantis rugiapūtei, kai neša vainiką (1 priedas, p. 3; natų pavyzdys ir dainos žodžiai).

(Panaudojau šį motyvą priedainiui valstietiškoje dainoje.)

[Toliau pateikiamas tekstas rankraštyje išbrauktas. – V. B.] Dainuoja ir daugiau posmų šios dainos. Tai negali būti [panaudota] ištisai, bet kažkuriuose vietose tinka. – Visa tai atgims Ludwiko rankose! Galbūt šį fragmentą bus galima panaudoti kažkuriuoje ankstesnėje dainoje?! O štai trečia daina [išbraukto teksto pabaiga. – V. B.] (1 priedas, p. 4; natų pavyzdys ir dainos žodžiai).

Reikia suprasti, kad tai tik keli posmai tokiu stiliumi, bet ar tai tikrai grynai lietuviška melodija? Ar nesumišusi su rusiška? Matai, Broli, kaip aš uoliai imuosi šio reikalo, tačiau be Jūsų nieko nebus, pasistenkite padėti patarimu ir eilėmis, taip pat užrašinėkite melodijas, rinkite jas ir siųskite [man] su parengtais eilėraščiais. – O Vilniuje joks muzikas apie tai nė nemąsto! Turėdamas viską po nosimi!

(NB) Man regis, kad gal ne taip jau labai ir žodžius reikėtų keisti? Nes juk rusų liaudies dainose matome nenugludintus žodžius, jie paliekami tokie, kokie yra, tas dainas publikuojant?

Bet kam ilgai laukti!? Pabandyčiau Tau dabar duoti „Dainynui“ vieną dainelę in crudo, paprastą, kokia yra, tik truputį padailintą akompanimentu – tačiau pateikiame ją kaip muzikinę fotografiją. Pabandykime, ar tiks? O gal Ludwikas perdirts žodžius, patobulins – tik perrašyk švariai.⁹

Iš šį rankraštį publikavusio Rudziński komentarų minėtoje knygoje matyti, kad tyrėjui kilo nemažai abejonių aiškinantis šiame tekste minimus faktus. Knygos sudarytojas rėmėsi pirminiu rankraščio identifikavimu – jį įsigijusios Varšuvos muzikos draugijos (*Warszawskie Towarzystwo Muzyczne im. Stanisława Moniuszki*) antspaudais patvirtintais įrašais¹⁰. Tuo pačiu pagrindu šis dokumentas (originalo mikrofilmas) įtrauktas ir į Nacionalinės bibliotekos Varšuvoje (*Biblioteka Narodowa w Warszawie*) katalogus, priskiriant jį prie Moniuszkos dokumentų¹¹.

8 Rus. nors šiek tiek panašiai.

9 Do Adama Kirkora? [Žmudz 1848], Nr. 96. Moniuszko. 1969: 128, 129; Moniuszko St. Materiały dalsze do obrabiania pieśni ludu Litewskiego /szkice/, s. 4, autograf. *Biblioteka Narodowa w Warszawie*. Mf 3706 (čia ir toliau cituojant pabraukimai atitinka pabraukimus originale).

10 Moniuszko St. Materiały dalsze do obrabiania pieśni ludu Litewskiego. *Warszawskie Towarzystwo Muzyczne im. Stanisława Moniuszki* (toliau – *WTM*), 811.

11 Moniuszko St. Materiały dalsze do obrabiania pieśni ludu Litewskiego /szkice/, s. 4, autograf. *Biblioteka Narodowa w Warszawie* (toliau – *BN*). Mf 3706.

Galimybę persvarstyti rankraščio autorystę skatina panašaus turinio laišakai Kirkorui, saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje¹²: jų autorius – ne Moniuszko, juos Kirkorui į Vilnių iš Sankt Peterburgo rašė Każyński. Abejones dėl autorystės pirmiausia išsklaido rašysenų palyginimas. Każyńskio rašysena Vilniaus bibliotekoje saugomuose laiškuose (*LMAVB RS*) identiška čia aptariamo ir klaidingai Moniuszkai priskiriamo rankraščio Varšuvos bibliotekoje rašysenai (*WTM, BN*): ji akivaizdžiai skiriasi nuo Moniuszkos rankraščiuose matomo rašto (1, 2 priedai; rašysenos pavyzdžiai).

Varšuvos muzikos draugijos antspaudas (*Towarzystwo Muzyczne St. Moniuszki*) ir prierasas ranka „p. Aleksanderio Jelskio (iš Minsko Zamostės) dovana, 1907. IX. 1“ (*Z daru p. Aleksandra Jelskiego (z Zamościa Mińskiego)*, 1/IX 1907 r.) nurodo, kad rankraštį „Medžiaga...“ šiai draugijai 1907 m. padovanojo žinomas baltarusių kolekcininkas Aleksanderis Jelskis¹³ (1 priedas, p. 1). Tačiau būtent jis ir galėjo suklysti, identifikuodamas dokumentą kaip Moniuszkos autografą. Apie tai, kad šį rankraštį Jelskis įsigijo po Kirkoro mirties, nurodo antspaudas „Aleksanderis Jelskis. Zamostė“ (*Aleksander Jelski. Zamość*) ir po juo Jelskio ranka užrašas „Muzikinis Stanisława Moniuszko rankraštis iš pomirtinių Kirkoro dokumentų“ (*Rękopis muzyczny Stanisława Moniuszki z pośmiertnych papierów Kirkora*) (1 priedas, p. 4). Ta pačia rašysena (taigi Jelskio ranka) tituliniam lape užrašyta „Stanisława Moniuszko rankraštis“ (*Rękopis Stanisława Moniuszki*) bei dar kartą klystant parašėteje paaiškinta, kad dokumento pavadinimo autorius yra Kirkoras: tai nurodo pastaba „Kirkoro užrašas“ (*Nadpis Kirkora*) (1 priedas, p. 1). Iš tikrųjų, pavadinimą ant savo rankraščio (laiško) užrašė pats Każyński: akivaizdžiausiai tai liudija rašysena.

Nors asmens identifikavimas pagal rašyseną yra kitų specialiųjų ekspertinių tyrimų objektas, tai, kas šiuo atveju vizualiai matoma, patvirtina ir muzikologinės analizės duomenys.

Kas galėjo suklaidinti Jelskį, o vėliau ir Moniuszkos biografus, priskiriančius rankraštį būtent šiam muzikui? Atsakymai į šį klausimą atveria gana platų kultūrinį ir socialinį lauką, suteikia galimybę naujomis įžvalgomis patvirtinti žinias apie Lietuvoje gyvenusių kompozitorių dėmesį liaudies kūrybai ir, tai nemažiau svarbu, papildyti žinias apie konkretaus kūrėjo, šiuo atveju Moniuszkos bendraamžio vilniečio Każyńskio, biografiją.

12 Wiktora Każyńskio laišakai Adamui Honory Kirkorui, Vilnius–Sankt Peterburgas, 1844–1856. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *LMAVB RS*). F273–1337. L. 1–16; Bakutytė 2002: 189–209 (šiam straipsnyje autorė, komentuodama Każyńskio laišką, kuriame minima „daug liaudies dainų mokanti Maryška“ (p. 200), tąkart kaip viena versijų, jog tai gali būti ta pati Maryška, pasirėmė Witoldo Rudzińskio prielaida (Moniuszko 1969: 128), kad šiam, kaip jo manyta, Moniuszkos laiške rašoma apie pastarojo kompozitoriaus sutiktą šią liaudies dainininkę).

13 Aleksanderis Jelskis (1834–1916; pseud. *Bocian z nad Ptrycza, Litwin obywatel*; liet. Gandras prie Ptryčos, Lietuvos pilietis), baltarusių kraštotyrininkas, etnografas, istorinių šaltinių kolekcininkas, Senienu muziejaus ir bibliotekos Zamostėje, Igumeno ujezde (Minsko gubernija), įkūrėjas, smuikininko Michała Jelskio (1831–1904) brolis.

Be abejo, identifikuojančius minimą rankraštį galėjo klaidinti tai, kad jame daugiausia dėmesio skirta būtent liaudies dainoms, kurias rašantysis žada panaudoti savo „Dainyne“. Nežinant visų kontekstinių aplinkybių, aiškumo nepridėtų ir dokumente minimas Syrokomla, kurio per Kirkorą prašoma perdirbti dainų tekstus. Iš tiesų, ir Moniuszko, ir Każyński užrašinėjo valstiečių ir kitų asmenų Lietuvoje dainuotas liaudies dainas, vadino jas lietuvių liaudies dainomis, abiejų kompozitorių dainoms žodžius rašė ar liaudies dainų tekstus joms pritaikė Syrokomla. Be to, abu muzikai publikavo savo dainų rinkinius – dainynus.

Każyński dainų rinkinys „Lenkų dainynas“ (*Śpiewnik polski*) pasirodė 1855 m. Sankt Peterburge¹⁴. Jo dainos buvo populiarios bei dažnai dainuojamos ir Lietuvoje. Dar nepasirodžius pilnos sudėties rinkiniui, juo jau domėjosi Vilniaus spaustuvininkas ir leidėjas Adamas Zawadzki (1814–1875). Į pastarojo laišką atsakydamas Kirkoras pranešė, kad visi jo leidžiami Każyński „Dainyno“ sąsiuviniai Sankt Peterburge „turi būti išleisti iki 1855 m. kovo“¹⁵. Vasario pabaigoje publikavus pirmus du „Dainyno“ tomus, apie juos labai palankiai atsiliepė Kraszewski, itin vertinęs Każyński kūrybą ir muzikos publicistiką: „Manau, šis „Dainynas“ geriausiai ir tinkamiausiai pristatys mums menininką, pagaliau jį pažinsime; manau, šis didžiulis ir jautrus talentas, sutvirtintas mokslo [žinių], šiandien esantis pilno pajėgumo ir kūrybinės sėkmės etape, bus įvertintas taip, kaip to nusipelno. Įvairaus turinio ir didelės apimties „Dainyno“, kuris sudaro galimybę iš įvairių pusių pamatyti žmogų – poetą sieloje ir gimusį dainuoti, vertė nekelia nė mažiausios abejonės“¹⁶.

Każyński „Dainyną“ gerai įvertino Rusijos imperijos sostinėje. Rusų muzikos kritikas, kompozitorius ir rašytojas Teofilas Tolstojus (Феофил (Теофил) Матвеевич Толстой, pseud. Ростислав, 1809–1881) pripažino, kad „rinkinys turės pelnytą pasisekimą, nes jame gausu puikių melodinių pjesių“, kurios rodo „autorių gerai įvaldžius sunkų kompozitoriaus amatą“¹⁷.

Svarbu pažymėti, kad iki pasirodant Każyński „Lenkų dainynui“ Sankt Peterburge, Vilniuje jau buvo išleisti keturi (1843, 1845, 1851, 1854) iš dvylikos Moniuszko „Namų dainyno“ (*Śpiewnik domowy*) tomai (trumpinant pavadinimus abu rinkiniai vadinti „Dainynais“). Każyński „Dainyną“ sudaro penki sąsiuviniai po šešias dainas.

Aptariamame rankraštyje „Medžiaga...“ autorius svarsto apie tai, kad viena iš „neįkainojamos Maryškos“ išgirstų ir jo užrašytų dainų, ją perdirbus, gal galėtų būti pirmame jo „Dainyne“. Šie žodžiai taikytini pirmajam iš penkių Każyński „Lenkų dainyno“ sąsiuvinų¹⁸.

¹⁴ Każyński 1855.

¹⁵ Adamo Honory Kirkoro laiškas Adamui Zawadzkiui. Vilnius, 1855 m. sausio 9 d. *LMAVB RS. F7–677*. L. 5 r., 5v.

¹⁶ Kraszewski 1855: 1.

¹⁷ [Толстой Ф. М.] Ростислав 1856.

¹⁸ Mažiau tikėtina Rudziński prielaida, kad šioje vietoje gali būti rašoma apie nerealizuotą Moniuszko liaudies dainų dainyną (Moniuszko 1969: 130 (8 išnaša)).

Kaip ir Moniuszkos „Namų dainyne“, Każyńskio rinkinyje daug dainų, sukurtų pagal Vilniaus poetų tekstus. Pažymėtina, kad tarp jų yra „Lietuviška daina“ (Nr. 15) ir „Lietuvės valstietės daina“ (Nr. 25) – abiejų žodžių autoriumi nurodomas Władysławas Syrokomla. Abiejose dainose kompozitorius naudojo regioninį folklorą. „Lietuviška daina“ (*Piosnka litewska*, Nr. 15) dedikuota Sydalijai Swyda (Swida)¹⁹, vidurinė dalis turi prierasą „iš liaudies dainos“ (*z pieśni gminnej*).

Reikšminga ir šiame straipsnyje analizuojamos temos požiūriu labiausiai informatyvi yra „Lietuvės valstietės daina“ (*Piosnka wieśniaczki Litewskiej*, Nr. 25). Nuo 1842 m. gyvendamas Sankt Peterburge Każyńskis ne tik čia aptariamame, bet ir kituose laiškuose Kirkorui į Vilnių nuolat dalijosi mintimis ir rūpesčiais, susijusiais su jo „Dainyno“ rengimu. Pažymėtina, kad juose net keletą kartų minima ta pati Maryška, kartkartėmis padainuodavusi liaudies dainų. Dar vienos tokios dainos melodiją, Każyńskio užrašytą kitame laiške Kirkorui, jis iš tikrųjų identišškai, tik kitoje tonacijoje, panaudojo savo „Lietuvės valstietės dainoje“ (1, 2 pav.):

[1854] liepos 30 d.

Iš Maryškos dar išgirdau lietuviško stiliaus melodijų. Klausyk: Padariau iš to labai gražų dalyką (suprantama savaip), bet nedelsiant reikia žodžių! Paprašyk Ludwiko, kad man parašytų tokį eilėraštį: Mergina pjauna rugius ir dainuoja ilgesingą ir labai švelnią dainą apie savo nedalią...“ (*Maryška dala mi jeszcze słysząc coś w guście melodyj litewskiej. Słuchaj: zrobitem z tego rzecz bardzo ładną (rozumie się po swojemu!) ale trzeba mi natychmiast wierszy! – Poproś Ludwika, aby mi natychmiast napisał wiersz taki – Dziewczynna żnie, i śpiewa tęskną nutą i bardzo czułą o swej niedoli<...>*)²⁰.

1 pav. Wiktora Każyńskio laiškas Adamui Honory Kirkorui (fragmentas), Vilnius, [1854] liepos 30 d. LMAVB RS. F273–1337. L. 16r

Rankraščio-laiško „Medžiaga...“ autorius rašo Kirkorui apie tai, kad vieną iš kelių jo užrašytų liaudies dainų, kurias jam „padainavo Maryška, Klewsczyńskių tarnaitė“, jis ketina panaudoti savo „valstietiškoje dainoje“ (*pieśń wieśniaczęj*). Rudzińskis, spėdamas, kad laišką rašė Moniuszko, viešėdamas pas Klewsczyńskius, gyvenusius šalia Wilkmergės (dab. Ukmergė; lenk. *Wilkomierz*), pripažįsta nežinąs, apie kokią dainą

¹⁹ Sydalijai Swyda savo pjesę „Trobelė miške“ paskyrė ir Władysławas Syrokomla: jai vadovaujant mėgėjai vaidino šį kūrinių jos dvare Sudervėje prie Vilniaus dar prieš ją publikuojant.

²⁰ Wiktora Każyńskio laiškas Adamui Honory Kirkorui, Vilnius, [1854 m.] liepos 30 d. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*. F273–1337. L. 15r, 15 v.

2 pav. Wiktoras Każyński. „Lenkų dainynas“, Nr. 25 Lietuvos valstietės daina (fragmentas) (Każyński [1855]: 111)

rašoma²¹. Iš tikrųjų šioje vietoje ne Moniuszko, o Każyński pasidalijo su Kirkorui mintimis apie galimą liaudies dainos panaudojimą savo vokalinėje kūryboje: galbūt šį kompozitoriaus sumanymą galima sieti su minėta „Lietuvės valstietės daina“, dedikuota būtent Juliai Klewszczyńskiej (*Pani Julii Klewszczyńskiej*)²². Prisiminimus apie Lietuvą liudija ir šioje dainoje esantys prieraišai – „iš lietuvių liaudies dainos“ (*z piosni gminnej litewskiej*) ir „piemenėlio dūdelė tolumoje“ (*pastusza fujarka w dali*) (3 pav.).

Įvertinus tai, kad šiuo aptariamu atveju taikytinas keleriopas apibrėžties „lietuvių liaudies daina“ aiškinimas, galimai apimantis ir Vilniaus krašto muzikinį folklorą, reikia pripažinti, kad tik išsamesni etnomuzikologiniai tyrimai padėtų išaiškinti tokių apibūdinimų turinį. Tačiau ir tokių nesant, lietuviško folkloro atspindžių galima įžvelgti „Lietuvės valstietės dainoje“ panaudotos, anot Każyński, „nata į natą iš natūros“ dainos melodijoje. Kompozitorius Kirkorui tvirtino, kad tai „tikra lietuviška melodija, nes aš jos be ašarų sugroti negaliu, taip aiškiai ji perkelia mane į mūsų laukus!“²³

Minėtieji Każyński laišakai Kirkorui (Sankt Peterburgas–Vilnius; *LMAVB RS*) paaikškina ir rankraščio-laiško „Medžiaga...“ (*WTM, BN*), klaidingai priskiriamo Moniuszkai, parašymo datą. Rudziński, abejojant, spėjami 1848 metai remiasi

21 Moniuszko 1969: 130 (10 išnaša).

22 Laiškas (*BN, Mf 3706*) šioje vietoje subraukytas, išbraukti keli sakiniai (1 priedas, p. 3), todėl nėra visiškai aišku, apie kurį iš čia pacituotų kelių liaudies dainų fragmentų rašoma. Taip pat tikėtina, kad šis pirminis kompozitoriaus sumanymas vėliau galėjo įgauti kitokią muzikinę formą ir galbūt buvo realizuotas „Lietuvės valstietės dainoje“, nors šiame rankraštyje užrašyti fragmentai su ja melodiškai mažai sietini. „Lietuvės valstietės dainoje“ panaudota kitame laiške (*LMAVB RS, F273–1337*) Kirkorui cituota tos pačios dainininkės padainuota liaudies daina. Beje, viena Klewszczyńskių, Julia Klewszczyńska, ištis yra palaidota Žemiuose (mirė 1869 m.); tai gyvenvietė Ukmergės rajone.

23 Wiktoro Każyński laiškas Adamui Honory Kirkorui, Vilnius, [1854 m.] liepos 30 d. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*. F273–1337. L. 16r.

PANI JULII KLEWSZCZYŃSKIEJ

* ————— *

PIOSNKA WIEŚNIACZKI LITEWSKIEJ

Słowa Wł: Syrokomli. Muz: W. Każyńskiego.

♩ 25.

ad libitum.

PIANO.

Moderato. ($\text{♩} = 80.$) (Z pieśni gminnej litewskiej.)

Mezzo = Soprano lub Alt.

Semplice ma espress: assai.

1. Kie - dy smu - tno ro - ję, Kie - dy cier - pię wie - le,
 2. Czy się mał - ce zwie - rzę? Le - kam się jej zło - ści...
 3. Gdy mi duch u - pa - da, Kie - dy żza się le - je,
 4. Lu - by moj je - dy - ny, Ca - ła ma o - tu - cha,

PIANO.

dol:

St Petersburg. u C. F. Holtza.

650.(1.)

3 pav. Wiktoras Każyński. „Lenkų dainynas“, Nr. 25 Lietuvos valstietės daina (titulinis lapas) (Każyński [1855]: 109)

prielaida, kad rašyta kelionės į Žemaitiją metu, t. y. tuomet, kai Moniuszko mąstė apie savo lietuvišką kantatą „Milda“. Tačiau laiško autoriaus žodžiai apie tai, kad vieną iš išgirstų dainų jis galbūt panaudos savo pirmame „Dainyne“, negali būti taikomi 1848 metams net turint omenyje Moniuszką, nes iki 1848 m. jau buvo išleisti du jo

„Namų dainyno“ sąsiuviniai (1843, 1845). Darytina išvada, kad čia aptariamo rankraščio data gali būti 1854 m., nes 1855 m. pradžioj buvo pradėtas ir baigtas leisti pilnas Kažyńskio „Dainyno“ rinkinys.

Teiginį, kad laiško „Medžiaga...“ autorius yra Moniuszko, paneigia ir ta aplinkybė, kad su šiuo dokumentu siejami asmenys – Moniuszko (kaip manyta), Syrokomla, Kirkoras – tuo pačiu metu gyveno Vilniuje. Todėl neturi pagrindo prielaida, kad Moniuszko, trumpam išvykęs iš Vilniaus (manyta, į Žemaitiją), siųstų savo užrašytas dainas Kirkorui į Vilnių, prašytų perduoti jas Syrokomlai, iš kurio jis (Moniuszko) vėl lauktų poeto perdirbtų tekstų, tinkamų „Dainynui“ ir pan., nes visi čia paminėtieji, tarp jų ir pats Moniuszko, buvo Vilniuje.

Taip pat neįtikina priskyrimas Moniuszkai, tuo metu gyvenančiam Vilniuje, tokių žodžių, rašytų adresatui į Vilnių, kaip šie: „užrašykite melodijas, rinkite ir siųskite [man] su parengtais tekštais“, ar priekaištas, kad „Vilniuje joks muzikas apie tai nė negalvoja! Turėdamas viską po nosim!“ Moniuszko iš Vilniaus į Varšuvą išvyko tik 1858 metais. Labiau pagrįsta yra išvada, kad šiame dokumente kolegas Vilniuje užrašinėti liaudies dainas ragino Kažyńskis, kreipdamasis į vilniečius iš Sankt Peterburgo.

Išvados

XIX a. Vilniuje gyvenusių ir kūrusių dviejų nusipelnusių šio miesto ir Lietuvos kultūrai muzikų Stanisławo Moniuszko (1819–1872) ir Wiktora Kažyńskio (1812–1867) kūrybinės biografijos turi sąlyčio taškų, tačiau jos sulaukė nevienodai išsamaus tyrėjų dėmesio: žymiai mažiau domėtasi Kažyńskio kūrybiniu palikimu. Galbūt šalia kitų aplinkybių ir ši lėmė kai kurių klaidų atsiradimą jiems skirtoje istoriografijoje, painiojant šių menininkų biografinius faktus bei duomenis apie jų kūrybinę veiklą.

Naujos įžvalgos, susijusios su šių dviejų muzikų biografijomis, kūryba, korespondencija bei tikslingai pasirinktų dokumentų analizė sudaro galimybę verifikuoti istoriografijoje įsitvirtinusių klaidingą teiginį apie rankraščio, pavadinto „Medžiaga tolesniam lietuvių liaudies dainų perdirbimui“ (*Materiały dalsze do obrabiania pieśni ludu litewskiego*), autorystę, priskiriant ją Moniuszkai. Šis dokumentas, kurio ne tik pavadinimas, bet ir turinys suponuoja reikšmingą kompozitorių vykdytą veiklą – lietuvių liaudies dainų rinkimą, yra svarbus atskiros kūrėjo biografijos faktas bei įdėmesnio žvilgsnio vertas Lietuvos muzikos istorijos tyrimų objektas. Atlikta įvairių duomenų analizė leidžia teigti, kad rankraščio autorius yra Moniuszko bendraamžis Kažyńskis ir jo data gali būti 1854 metai, o ne 1848-ieji, kaip buvo spėjama iki šiol.

Nemažiau svarbus yra išaiškinimas, kad rankraščio pavadinimą „Medžiaga tolesniam lietuvių liaudies dainų perdirbimui“ užrašė taip pat Kažyńskis, o ne, kaip

manyta, Kirkoras, kuriam jis buvo adresuotas. Pastaroji išvada leidžia daryti dar vieną prielaidą apie tai, kad taip kompozitorius įvardijo ne vieną čia aptartą rankraštį (BN Mf. 3706, WTM 811), o visą pluoštą dokumentų, susijusių su liaudies dainų melodijų užrašymais: identiško turinio yra ir minėtieji kiti Każyńskio laišakai Kirkorui (LMAVB RS. F273–1337).

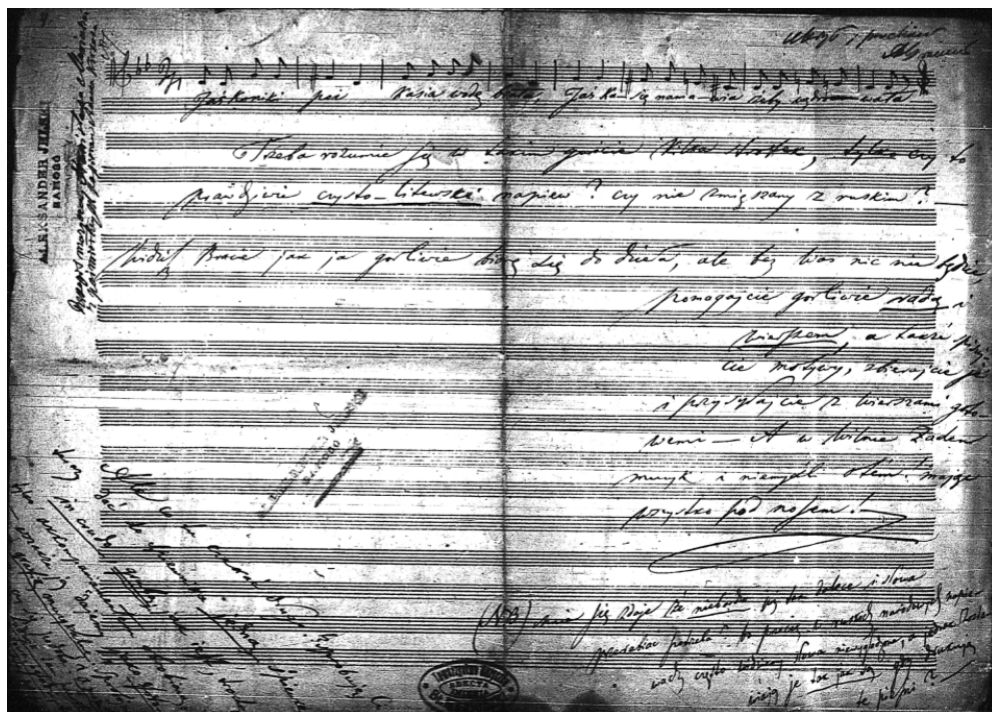
Straipsnyje pateiktos įžvalgos papildo ir koreguoja žinias apie vilniečių kompozitorių kūrybines biografijas. Faktinių netikslumų ištaisymas leidžia paliudyti svarbią Każyńskio vykdytą veiklą bei patvirtinti teiginį apie tai, kad XIX a. Lietuvoje kūrę muzikai domėjosi šio krašto folkloru ir naudojo jį profesionalioje kūryboje.

Priedai

1 priedas. Moniuszko St. Materiały dalsze do obrabiania pieśni ludu litewskiego. BN w Warszawie. Mf 3706. WTM 811: 1–4.

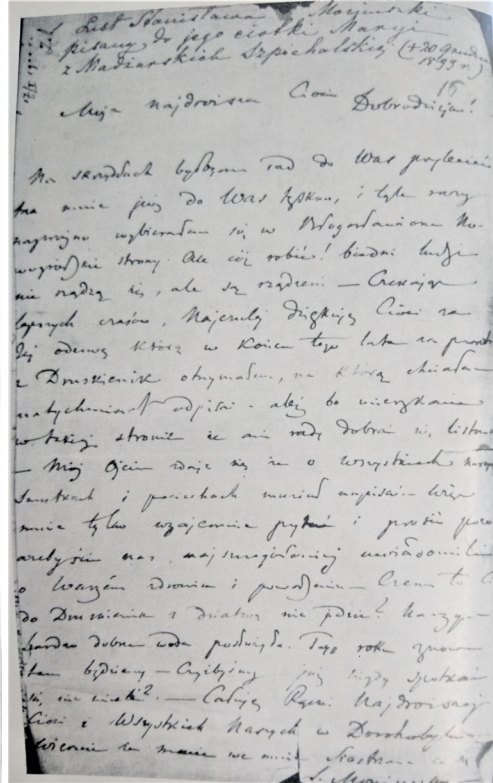
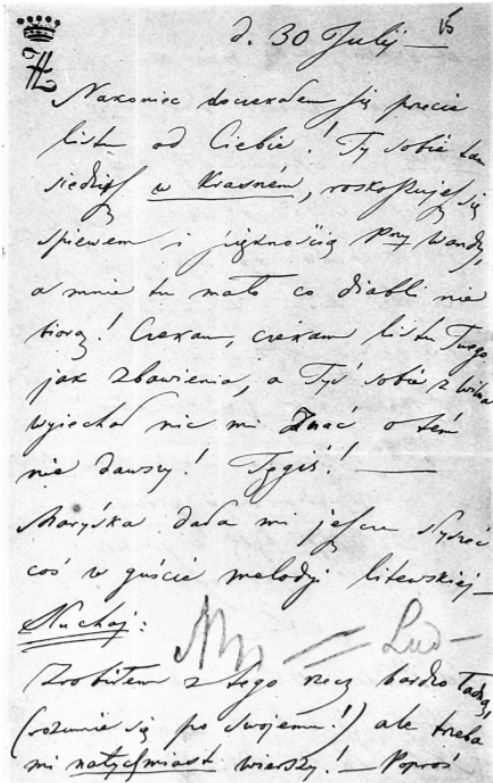
1 priedas, p. 1.

1 priedas, p. 4.

2 priedas. A – Wiktoro Każyńskiho laiškas Adamui Honory Kirkorui, Sankt Peterburgas, [1854] liepos 30 d. LMAVB RS. F273–1337. L. 15r.

B – Stanisława Moniuszko laiškas tetai Marii Szpichalskai, 1850 m. Stanisław Moniuszko. *Listy zebrane*. Przygotował do druku Witold Rudziński przy współpracy Magdaleny Stokowskiej. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1969, p. 216.

2 priedas, lapas A

2 priedas, lapas B

Gauta 2020 05 25
Priimta 2020 07 14

Literatūra

1. Bakutyte, V. Viktoro Każyńskiho fortepijoninė kūryba. *Menotyra*. 1998. 4: 28–36.
2. Bakutyte, V. Viktoro Każyńskiho vokalinė-instrumentinė, orkestrinė bei teatrinė kūryba. *Menotyra*. 2000. 3: 12–20.
3. Bakutyte, V. Viktoro Każyńskiho literatūrinis palikimas ir muzikos publicistika. *Menotyra*. 2001. 3: 33–41.
4. Bakutyte, V. Laiškai iš Peterburgo. *Kultūrologija*. Nr. 9. *Lietuvos menas permainų laikais*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002: 189–209.
5. Każyński, W. *Śpiewnik polski*. St. Petersburg: C. F. Holtz, 1855.
6. [Kraszewski J. I.] Listy do Redakcyi Gazety Warszawskiej J. I. Kraszewskiego. List IV. *Gazeta Warszawska*. 1855. 23 lutego / 7 marca. Nr. 63.
7. Lachowicz, St. Rozmaitości. Szkice Wilna. IV. Muzyka. *Tygodnik Petersburski*. Rok. 12 (1841). Nr. 6, 24 stycznia/5 lutego: 3300.

8. Moniuszko, St. *Listy zebrane*. Przygotował do druku Witold Rudziński przy współpracy Magdaleny Stokowskiej. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1969.
9. Syrokomla, Wł. Do Wiktora Każyńskiego z powodu jego „Śpiewnika”. *Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich*. Tom XVII. *Poezje Ludwika Kondratowicza (Władysława Syrokomli)*. Z portretem autora. Tom V. Mikołów–Warszawa: nakładem Karola Miarki, 1908: 81.
10. Syrokomla, Wł. W imienniku Stanisława Moniuszki. *Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich*. Tom XVII. *Poezje Ludwika Kondratowicza (Władysława Syrokomli)*. Z portretem autora. Tom V. Mikołów–Warszawa: nakładem Karola Miarki, 1908: 57.
11. [Толстой Ф. М.] Ростислав. Пчелка. Музыкальные беседы. *Северная пчела*. 1856. 13 февраля. No. 35.

Archyviniai šaltiniai

12. Adamo Honory Kirkoro laiškas Adamui Zawadzkiui. Vilnius, 1855 m. sausio 9 d. *LMAVB RS*. F7–677. L. 5 r., 5v.
13. Moniuszko St. Materiały dalsze do obrabiania pieśni ludu Litewskiego /szkice/, s. 4, autograf. *Biblioteka Narodowa w Warszawie*. Mf. 3706.
14. Moniuszko St. Materiały dalsze do obrabiania pieśni ludu Litewskiego. *Warszawskie Towarzystwo Muzyczne im. Stanisława Moniuszki*, 811.
15. Wiktora Każyńskio laiška Adamui Honory Kirkorui, Vilnius–Sankt Peterburgas, 1844–1856. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*. F273–1337. L. 1–16.

Vida Bakutytė

Stanisław Moniuszko, Wiktor Każyński, and Adaptations of Lithuanian Folk Songs

Summary

The article analyses carefully selected and research-focused biographical facts and documents of two prominent musicians, Stanisław Moniuszko (1819–1872) and Wiktor Każyński (1812–1867), who lived and created in Vilnius in the middle of the nineteenth century. The research enables us to identify which one of them is the author of the manuscript titled “Material for Further Adaptations of Lithuanian Folk Songs” (Pol., “Materiały dalsze do obrabiania pieśni ludu litewskiego”). The publication highlights the importance of this document the title and content of which entail the activity of collecting Lithuanian folk songs that is so significant for the studies into the music history of Lithuania. New insights into the biographies, creative work, and correspondence of the two musicians provide an opportunity to verify the possibly erroneous statement established in historiography, according to which the authorship of this manuscript is attributed to Stanisław Moniuszko. Clarification of various circumstances associated with the origin of the above-mentioned document presented in the article leads to the conclusion that its authorship should be attributed to Wiktor Każyński, a composer and contemporary of Stanisław Moniuszko.

KEYWORDS: Wiktor Każyński, Stanisław Moniuszko, the nineteenth century, Lithuania, Vilnius, music history of Lithuania